

سیری در زندگی

ادیب نیشابوری اول

به‌قلم: محمدتقی ادهم نژاد و محمدعلی نجفی

- اشاره**

عالم فرزانه و مدرس بزرگ حوزه علمیه خراسان در نیمه نخست قرن چهاردهم هجری قمری ملا عبدالجواد نیشابوری معروف به ادیب اول، سرشناس‌ترین مدرس علوم ادب و فنون بلاغت در روزگار خویش در مشهد مقدس و خراسان بزرگ بوده است.
ذی‌قعهه ۱۴۴۴ هجری، مصادف با یکصدمین سالگرد ارتحال این مدرس بزرگ و ادیب ارجمند است که بدین مناسبت سیری در احوال، افکار، آثار و خدمات وی خواهیم داشت.

خراسان همواره شخصیت‌های بزرگی را به جهان تشیع عرضه داشته است؛ به‌ویژه در طی قرون اخیر از جهت ادبیات عرب خراسان شهرت بسیاری داشته است و ادیبان سرشناس و بزرگی از این خطه برخاسته‌اند و خراسان قبله آمال جویندگان ادب و دانش بوده‌است؛ به‌ویژه در فن ادب خراسان شهرتی به‌سزا داشته و نیشابور که زادگاه ادیب نیشابوری می‌باشد، از این حیث نقشی محسوس در مکتب ادبی خراسان دارد.

نیشابور تقریباً در ۱۱۰کیلومتری مشهد مقدس قرار دارد و ملا عبدالجواد در سال ۱۲۸۱ هجری قمری در بین‌گرد (بجنگرد) نیشابور متولد شد. نیشابور را شهر فیروزه می‌گویند؛ ولی از نگاه مذهبی و دینی که به آن بنگریم، خواهیم دید که ارزش این شهر، اولاً به داستان عبور حضرت علی‌بن موسی‌الرضاعلیه‌السلام از این شهر و بیان حدیث سلسله‌الذهب در این شهر و ثانیاً وجود علمای ولایی فراوان در نیشابور می‌باشد؛ از این‌رو نیشابور شهر ولایت و شهر توحید ولایی و شهر سلسله‌الذهب و شهر عالمان بزرگ شیعی نام خواهد گرفت و گنجینه‌ای ابدی برای ایران، عالم تشیع و جهان اسلام است. چنانکه سبزواری که در کنار نیشابور قرار دارد نیز، این‌چنین است و رهبر معظم انقلاب اخیراً در بیاناتی فرموده‌اند: «نیشابور و سبزوارد دو گنجینه‌اند؛ گنجینه تاریخ اسلام و تمدّن اسلامی ما و تمدّن ایرانی ما. دو گنجینه‌اند که باید حفظ بشوند، بایستی معرفی بشوند… هم نیشابور، هم سبزوارد، دو راوی صادق و عینی تمدّن اسلامی ما هستند؛ راوی تمدّن‌اند، راوی فرهنگ‌اند… پُر از ستاره‌های درخشان.»

•**ثمرات اخلاقی دانش تارجم**

محدث فرزانه، حاج شیخ عباس قمی که چندین کتاب در فن تارجم‌الرجال و دانش زندگینامه‌نویسی دارد، درابتدای کتاب «فوائد‌الرضویه»، از اهمیت و فوائد دانش تارجم سخن رانده و مطالعه احوال علما را مایه اشتیاق افزون‌تر به کسب دانش و طی مقامات کمال می‌داند.

آیت‌الله بهاء‌الدینی نیز، مطالعه احوال علما را موجب تقویت همت و عزم و اراده انسان می‌دانست. آیت‌الله‌العظمی بهجت فومنی می‌فرمودند که مطالعه و خواندن زندگی علما مانند کتاب اخلاق در تہذیب نفس انسان، مؤثر است. از این‌رو پرداختن به احوال علمای بزرگوار مذهب

معرفی کتاب

- حاضر ناآشنا (جلد اول)**

کتاب «حاضر ناآشنا» به‌قلم حجت‌الاسلام والمسلمین ناصر متقی املشی، با هدف تبیین مهدویت، فلسفه غیبت و انتظار نگاشته گردیده و به‌همت انتشارات عصر جوان، در ۱۶۸ صفحه به قطع رقعی چاپ و منتشر گردید. این کتاب در یک مقدمه و سه بخش تنظیم و نوشته شده است.

مطالب درج‌شده در مقدمه:

۱.هدف از نگاشتن کتاب حاضر؛

۲.روش نوشتن اثر پیش رو؛

۳.دورنمای محتوای کتاب حاضر؛

۴.وجه نام‌گذاری عنوان کتاب پیش رو.

فهرست مطالب؛

بخش اول، مربوط به تشبیه امام عصرعلیه‌السلام به خورشید پشت ابراست.

بخش دوم، مباحثی پیرامون غیبت امام عصرعلیه‌السلام است که شامل نه مبحث بوده و عبارتند از:

مبحث اول: اخبار از غیبت و دولت حضرت بقیةالله، پیش از ولادت آن وجودمقدس؛ مبحث دوم:معنای غیبت، ظهور و حضور؛ مبحث سوم: عدم مانعیت غیبت نسبت به برخی از تصرفات؛ مبحث چهارم: فرق غیبت صغری و کبری؛ مبحث پنجم: توقیت و وقاتون؛اقسام وقاتون؛ مبحث ششم: تقریب؛ مبحث هفتم: وعده و بشارات به ظهور مهدی موعودعلیه‌السلام؛ مبحث هشتم: حیرت در دوران غیبت؛ مبحث نهم: اِکثارالدعاء بتعجیل الفرج.

بخش سوم، مباحثی پیرامون اسباب غیبت امام عصرعلیه‌السلام است که شامل پنج مبحث بوده و عبارتند از:

مبحث اول: اقسام اسباب غیبت به‌نظر صاحب کتاب مکیال‌المکارم؛ مبحث دوم: اقسام اسباب غیبت به‌نظر مؤلف کتاب حاضر؛ مبحث سوم: سبب علّی غیبت و راه نجات در زمانه غیبت کبری؛ مبحث چهارم: سبب جکمی غیبت؛ مبحث پنجم: سبب‌های غیرعلّی و غیرحکمی غیبت؛ در این مبحث، شش سبب غیرعلّی و غیرحکمی بیان شده است.

در پایان کتاب قبل از فهرست منابع و مآخذ، جمع‌بندی

داریم، صد و بیست و چهار هزار وصی پیغمبر داریم و در هر روز چندتا پیغمبر و چندتا وصی از دنیا رفته؛ پس دیگر نباید درس بخوانیم؟» هرگاه در بین درس به اسم پیغمبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یا یکی از امامان علیهم‌السلام می‌رسید، همان‌طوری که نشسته بود، مقداری خم می‌شد و اسم مبارک معصوم علیه‌السلام را بر زبان می‌آورد. شیوه درس ایشان این بود که پیش مطالعه درس فردا را هم بر شاگرد و هم بر استاد واجب می‌شمرد. مقید بود برای تدریس، پیش مطالعه داشته باشد. می‌گفت سی‌سال است که این متن‌ها را درس داده‌ام و هنوز هم اگر شبی نتوانم، متن وحاشیه و شرح‌های آنها را مطالعه کنم، درس را تعطیل می‌کنم!

شیوه تدریس ادیب نیشابوری به این‌گونه بود که در علوم ادبی کتاب‌های مختلفی را تدریس می‌کرد و هرگاه می‌خواست کتابی را تدریس کند، هر روز مقداری از آن کتاب را انتخاب کرده و برای طلاب می‌خواند. سپس محتوای آن را توضیح می‌داد و به تشریح مطلب می‌پرداخت و تقریر تام نسبت به مطلب داشت. او در لابه‌لای درس اجازه نمی‌داد، کسی سوال بپرسد. خودش مطلب را توضیح می‌داد و اشکالات احتمالی را بیان کرده و پاسخ‌ها را ذکر می‌کرد و پشت‌سر هم با حافظه شگفت‌انگیزی که داشت، شواهد ادبی و تاریخی و روایی و حدیثی و قرآنی را ذکر کرده، قواعد صرف و نحو و لغت و بلاغت و معانی و بیان و بدیع را ذکر می‌نمود و با لهجه نیشابوری و ملیحی که داشت و به‌صورت لفظ قلم حرف می‌زد، موجب می‌شد که خوانندگان دانش، آن مطلبی را که از کتاب مدنظر در درس بیان شده بود، از جهات مختلف تحلیل و تجزیه‌شده، ملاحظه بنمایند و معمولاً سؤال خاص ویژه‌ای برای اشخاص در این محتوا باقی نمی‌ماند.

وی در صبح‌ها و عصر تدریس داشت. تعداد شاگردان وی را بالغ بر ۳۰۰ تن در مدرسه نواب ذکر کرده‌اند و او موفق شد، شاگردان برجسته و ادیبان شایسته و نامداری را در مکتب علمی خویش تربیت نمایند. شاگردان برجسته و میرز وی که اغلب مقدمات علوم دینی و ادبیات عرب و منطق را در نزد وی تلمذ کرده و زانوی علم و ادب بر زمین نهاده‌اند، غالباً از مشاهیر عصر بوده‌اند. ادیب در حدود ۴۰ سال مدرس طراز اول ادبیات حوزه علمیه مشهد بود و طلاب این شهر و سایر نقاط خراسان و ایران و حتی طلابی از خارج کشور، به محفل درس او می‌شتافتند و بعدها اکثر آنها از مراجع،

با وجود آنکه از بینایی تقریباً به‌روای نداشت، همت خود را مصروف تحصیل و تکمیل علوم عربیه و فنون ادبیه گرداند. از فقه و اصول و مقداری نیز از حکمت و کلام و برخی علوم دیگر، بهره‌ای وافی یافت؛ ولی تخصصش در شعر و ادبیات فارسی و عربی بود.

مهدی آذر یکی از شاگردان ادیب در این‌باره می‌گوید: «در خواندن شعر بسیار ماهر بود، غزل را با قیافه خوش و متبسم و با نشاط می‌خواند؛ آن‌سان که شنونده را به وجد می‌آورد. غزل‌های سعدی، مرائی و اشعار غمناک و متضمن گله از روزگار و فراق و هجران فارسی و عربی را با آهنگی مؤثر و محزون می‌خواند؛ چنانکه شنونده فرین افسوس و تأثر می‌گردید… اشعار و قصاید فارسی و عربی زیادی را از حفظ داشت؛ هم چنین امثال، روایات و احادیث مختلفی را به خاطر داشت.»

- اوصاف و کمالات ادیب**

ادیب بزرگ نیشابور صاحب کمالات اخلاقی ممتازی بود. او انسانی سخت‌کوش، زاهد و وارسته بود و با این که قدرت بینایی بسیار اندکی داشت، هرگز دست از مطالعه نکشید. گاهی تا سپیده صبح چشم از کتاب برنمی‌داشت و سحرگاهان ترنم گنجشکان او را به خود می‌آورد. به‌تدریج دانسته‌های ادبی و تاریخی او به جایی رسید که سخنان ارجمند او در گستره این دانش‌ها، همه صاحب‌نظران را به حیرت می‌افکند. او در حکمت الهی و طبیعی نیز مهارت داشت و نظریات ملاصدرای شیرازی را می‌پسندید. یکی از جهات علمی و دانشی ادیب نیشابوری اول که برخی از جمله صدرالاسلام خوینی در مرآة شرق یاد کرده‌اند، تجر او در طب یونانی و شناخت ادویه و عقاقیر می‌باشد. در نجوم و جبر و مقابله و حساب و هندسه از دانیان بود و با موسیقی نیز آشنایی داشت؛ اما بدون تردید تخصص او در علوم ادب بود. او تمام قاموس و برهان قاطع را در حفظ داشت و افزون بر ۱۲ هزار بیت از اشعار عرب جاهلی را به خاطر سپرده بود. ادیب هر شعری را با همان حال و هوای خود شعر، با لهجه‌ای بسیار دل‌نشین و سحرانگیز می‌خواند. ادیب اهل قناعت و مناعت طبع بود. از وجوهات کمتر استفاده می‌کرد. اندک هزینه‌ای از طلاب می‌گرفت که این امر، هم در منظم بودن کلاس‌های او و هم حضور گسترده طلاب و نیز فهم بهتر آنها خواه ناخواه مؤثر بود. ادیب، بیانی صریح داشت و در مبارزه با جهل و ریا و استبداد بیداد می‌کرد. نسبت به رویدادهای سیاسی عصر خود بی‌توجه نبود. بیشتر این جریان‌های زندگی در اشعار ادیب بازتاب یافته است. او زندگی نظام‌مندی داشت. در سرکوب نفس می‌کوشید. از ریا و تظاهر بیزار بود. هفته‌ای یک بار در اوقات روز، و بارها در شب‌ها به‌صورت پنهان، به حرم مطهر رضوی مشرف می‌شد و اهل راز و نیاز با دادار هستی و مناجات با ذوات مقدس معصومین به‌ویژه حضرت امام رضا و حضرت جوادالامّه علیه‌السلام بود. به غیر از ادبیات عرب و ادب فارسی و منطق و… مدتی نیز به تدریس نهج‌البلاغه مشغول بود و حتی بر اثر گزارش آیت‌الله سیدسجاد علوی گرگانی، در اواخر زندگی، تصمیم داشت به تدریس غرالحکم هم بپردازد.

- تدریس شاگردان**

اشتیاق و علاقه ادیب نیشابوری به تدریس چنان زیاد بود که هیچ‌گاه تدریس را ترک نکرد و در ولادت‌ها و وفیات هم درشش برقرار بود. می‌فرمود: «احترام امام و پیغمبر برای علم آنهاست! ترک علم چه معنی دارد؟! اگر برای ولادت و وفات خواسته باشیم تعطیل کنیم، صدو بیست چهار هزار پیغمبر

«داروینیسم فرهنگی؟ ابداع میم» به معرفی میم پرداخته و تمثیل معیوب بین ژن و میم و افزونگی میم را مورد بررسی قرار داده است.
علاقه‌مندان برای خرید اینترنتی این کتاب، می‌توانند به‌نشانی اینترنتی shop.isca.ac.ir مراجعه کنند.

- تغییر جنسیت و دوجنسیتی ها از نگاه فقه**

کتاب «تغییر جنسیت و دوجنسیتی‌ها از نگاه فقه» اثر استاد حوزه علمیه قم، سیداصغر ناظم‌زاده قمی در ۳۳۶ صفحه به‌همت مؤسسه بوستان کتاب به چاپ رسید.
تغییر جنسیت و دوجنسیتی‌ها رخنای مشکل(دو عنوان جدید در فقه شیعه هستند که امروزه در علوم گوناگون پزشکی، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی موضوع بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. این مقوله در فقه شیعه نیز، معرکه آرا است و فقهایان درباره بایدها و نبایدهای شرعی آن بحث و گفت‌وگو کرده‌اند.

ساختار اثر
این کتاب در دو بخش تألیف شده است؛ بخش اول با عنوان «تغییر جنسیت» از دیدگاه فقه در ۹ فصل به رشته تحریر درآمده است. اولین فصل از این کتاب با عنوان معنای تغییر جنسیت، به تعریف لغوی و اصطلاحی تغییر جنسیت در فقه پرداخته است. فصل دوم با عنوان «انگیزه‌های تغییر جنسیت» به بیان انگیزه‌های روانی، انگیزه ناتوانی جنسی و انگیزه اقتصادی می‌پردازد. فصل سوم و چهارم، به «بررسی آمار اختلال روانی در ایران و جهان» و «سابقه تغییر جنسیت» پرداخته است.

نویسنده در فصل پنجم با عنوان «مراحل دشوار تغییر جنسیت»، به تشریح مراحل خواص تغییر جنسیت برای زنان و مردان پرداخته است. «آرای فقها درباره تغییر جنسیت» عنوان فصل ششم، از اولین بخش از این کتاب است که در آن نظر فقهای شیعی قائل به جواز و فتاوی قائلین به حرمت تغییر جنسیت از شیعه و سنی، مورد تأکید قرار گرفته است.

هفتمین فصل از بخش اول کتاب حاضر با عنوان «ادله موافقان و مخالفان تغییر جنسیت»، به رشته نگارش درآمده و در آن نویسنده، ادله موافقان تغییر جنسیت شامل: قاعده

فقها، مدرسان، شاعران، سیاست‌مداران و شخصیت‌های حوزوی و دانشگاهی شدند و نقش مهمی در نهضت علمی-ادبی ایران معاصر داشتند. وارث علمی و جانشین ادیب اول، شیخ محمدتقی نیشابوری معروف به ادیب دوم و ادیب ثانی است. برخی از شاگردان ادیب نیشابوری اول، عبارتند از:

۱. ادیب بجنوردی؛

۲. ادیب طوسی؛

۳. ادیب هروی؛

۴. اعتمادالواعظین گیلانی؛

۵. بدیع الزمان فروزان‌فر؛

۶. پروین گنابادی؛

۷. پیمان بختیاری؛

۸. حسن نبوی سبزواری؛

۹. حسینعلی راشد تربتی؛

۱۰. رشید یاسمی؛

۱۱. سید جلال‌الدین تهرانی؛

۱۲. سید حبیب‌الله برهانی مازندرانی؛

۱۳. سیدسجاد علوی گرگانی(پدر آیت‌الله‌العظمی علوی گرگانی)؛

۱۴. سید عبدالاعلی سبزواری؛

۱۵. سیدمصطفی سرابی؛

۱۶. عارف بجنوردی؛

۱۷. عبدالجواد کُرسی نیشابوری؛

۱۸. علی‌اکبر شهابی خراسانی؛

۱۹. علی محمد سجادی؛

۲۰. فاضل تونی؛

۲۱. فرزان بیرجندی؛

۲۲. فیض‌گنابادی؛

۲۳. محمد هاشمی کرمانی؛

۲۴. محمدابراهیم اعرافی (پدر آیت‌الله اعرافی)؛

۲۵. محمدباقر محسنی ملایری؛

۲۶. محمدتقی ادیب نیشابوری(ادیب ثانی)؛

۲۷. محمدتقی بهار؛

۲۸. محمدتقی مدرس رضوی؛

۲۹. محمدرضا طبسی خراسانی؛

۳۰. محمود شهابی؛

۳۱. محمود فرخ؛

۳۲. مشکات بیرجندی؛

۳۳. مدرس افغانی؛

۳۴. مُشکان طبسی؛

۳۵. میرزااحمد مدرس یزدی؛

۳۶. میرزااسحاق آستانایی؛

۳۷. میرزا حسن بجنوردی؛

۳۸. میرزا حسین فقیه سبزواری؛

۳۹. میرزاعلی‌اکبر نوقانی؛

۴۰. میرزا علی ناسوتی یزدی.

- وفات ومدفن**

ادیب نیشابوری از ستارگان دانش است که وفات وی به‌معنای افول او نبوده است؛ زیرا با خدمات علمی اجتماعی و سیاسی و با شاگردان انبوهش زنده است. ادیب عاقبت پس از ده‌ها سال خدمات علمی، در ۶۳ سالگی در ۱۵ ذی‌القعدة ۱۳۴۴ قمری، دار فانی را وداع گفت. پیکر نحیف آن بزرگوار، پس از تشییع و طواف، در گوشه‌ای از دیوار غربی دارالسیاده حرم مطهر رضوی علیه‌السلام به خاک سپرده شد.

